

SKUPNOST ORGANIZACIJ ZA
USPOSABLJANJE OSEB S POSEBNIMI
POTREBAMI V REPUBLIKI SLOVENIJI

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

ESS1 – 2. Faza

**Usposabljanje strokovnih delavcev za uspešno vključevanje
otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami
v vzgojo in izobraževanje v letih 2008, 2009, 2010 in 2011
2.program**

Uvajanje koncepta učne težave v osnovni šoli s pomočjo inkluzivnih timov

FUNKCIONALNA OCENA VEDENJA

(ang. functional behavior. assessment – FBA)

Mag. Suzana Pulec Lah

Uvod

Težave v vedenju (neprilagojeno vedenje, neželjeno vedenje, socialno manj sprejemljivo vedenje) so najbolj pogost razlog za prešolanje otrok iz rednih oblik v bolj specialne oblike vzgoje in izobraževanja (Reichle in Wacker, 1993). Pogosto so težave v vedenju prisotne tudi pri učencih z učnimi težavami. Razvijejo se lahko kot odziv učenca na nerazumevanje, nesprejetost in negativne povratne informacije, ki jih vsakodnevno in pogosto prejema iz okolja.

Zgodnja obravnava oz. preventivno delovanje je najbolj učinkovit pristop za preprečevanje razvoja izrazitih težav v vedenju, še posebno to velja za mladostnike (Ziglar, Taussig, in Black, 1992). Funkcionalna ocena vedenja (ang. functional behavior. assessment – FBA) je neformalna oblika diagnostičnega ocenjevanja, katere namen je ugotoviti namen oz. funkcijo vedenja, ki ga označujemo kot manj primerno in na osnovi ugotovitev bolj ciljno in sistematično načrtovati pristop za izzvenevanje motečega vedenja oz. za nadomeščanje tega vedenja s socialno bolj sprejemljivim in učinkovitim.

Kaj je funkcionalna ocena vedenja (ang. *functional behavior. assessment* – FBA) – definicija

Funkcionalna ocena vedenja (v nadaljevanju bomo uporabljali kratico FBA, ki je mednarodno uveljavljena in uporabljena kratica; predstavlja kratico angleškega termina *Functional behavioral assessment*) je neformalna ocenjevalna tehnika namenjena zbiranju informacij potrebnih za načrtovanje pozitivnega vedenjskega načrta za učence z manj primernim vedenjem (Taylor, 2009).

Nanaša se na postopke s pomočjo katerih skušamo ugotoviti, zakaj učenec določeno neprimerno vedenje uporabi, kaj s tem pridobi oz. čemu se s tem izogne. Funkcionalna ocena vedenja nam nato pomaga pri načrtovanju podpornega vedenjskega načrta, s pomočjo katerega skušamo neprimerno vedenje nadomestiti s primernejšim, socialno bolj zaželenim in bolj učinkovitim (Mitchell, 2007).

»Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja; prednostne usmeritve Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja.«

Zakaj uporabiti FBA?

FBA naj bi uporabili, da bi:

- ugotovili, kakšen **namen ali funkcijo ima vedenje**, ki ga označujemo kot problematično, moteče, manj primerno oz. neželjeno, **za posameznika**;
- ugotovili, kako različni **dejavniki v okolju pogojujejo pojavljanje**, ohranjanje ali stopnjevanje manj primerne **vedenja**;
- na osnovi ugotovitev **bolj ciljno načrtovali pristop oz. obravnavo** za omilitev motečega vedenja oz. za nadomeščanje tega vedenja z bolj sprejemljivim.

Funkcionalno ocenjevanje vedenja je proces, ki je oblikovan, da bi »bolje razumeli, zakaj je pri učencu prisotno neprimerno vedenje« (Artesani, 2001, str. 7)

Z uporabo FBA torej preusmerimo pozornost s same pojavne oblike vedenja na iskanje možnih vzrokov vedenja. Uvid oz. razumevanje, zakaj otrok uporablja vedenjske vzorce, ki jih ocenjujemo kot manj primerne in kakšno vlogo imajo pri tem različni dejavniki v okolju (fizični, kulturni, socialni...), predstavlja izhodišče za načrtovanje ustreznih prilagoditev oz. sprememb v okolju ter bolj ciljni izbor strategij za preprečevanje ali spreminjanje manj primernih vzorcev vedenja pri otroku.

Kdo naj bi FBA uporabljal oz. izvajal?

FBA lahko uporabljajo oz. izvajajo učitelji, šolski svetovalni delavci in drugi strokovni delavci v vzgojno-izobraževalnem procesu. V proces FBV naj bi bili vključeni tudi starši.

Za uporabo FBA strokovni delavci ne potrebujejo dolgotrajnega, specializiranega usposabljanja.

Za katero populacijo je uporabna FBA?

Taylor (2009) navaja, da je postopek FBA učinkovit pri delu z različnimi populacijami: pri delu z učenci z učnimi težavami, motnjami v duševnem razvoju, motnjami vedenja ter pri mlajših otrocih z izzivalnim vedenjem.

Tehnike zbiranja podatkov pri FBA

FBA uporablja različne neformalne ocenjevalne tehnike. Dve tehniki sta vedno uporabljeni:

- **direktno opazovanje** učenca z namenom natančnega opisovanja vedenja, ki ga obravnavamo ter
- **intervjuji** z osebami, ki imajo dobro poznanje učenca in njegovo vedenje (npr. z učitelji, starši, otrokom in drugimi).

V nekaterih primerih uporabimo tudi druge tehnike, npr.:

- pregled dokumentacije (medicinska, pedagoška anamneza),
- analiza nalog in izdelkov,
- ocenjevanje, ki temelji na učnem načrtu (nag. *Curriculum-based assessments* – CBA).

Postopek oz. izvedba FBA

Obstajajo različni pristopi k funkcionalni analizi in vsak pristop vključuje nekoliko različnih niz procedur. Vsi pa vključujejo naslednje **osnovne korake**:

1. Identifikacija in **opis vedenja**, ki ga obravnavamo, vključno s sklopi ali zaporedjem vedenj, ki se običajno pojavljajo skupaj;
2. **Identifikacija dejavnikov**, ki vplivajo na vedenje:
 - identifikacija dogodkov, obdobj, situacij, ki napovedujejo, kdaj se neprimerno vedenje bo ali ne bo pojavilo tekom različnih tipičnih dnevnih rutin;
 - identifikacija posledic, ki vplivajo (vzdržujejo, spodbujajo, omiljujejo) na neprimerno vedenje.

3. **Oblikovanje** in preverjanje **hipotez**, ki razlagajo vedenje (opisujejo specifično vedenje, specifično vrsto situacije, v katerih se pojavlja vedenje ter posledice ali podkrepitev, ki vzdržujejo vedenje v tej situaciji);
4. Oblikovanje **načrta pozitivne podpore vedenja**. (Taylor, 2009; O'Neill in sodelavci, 1997)

1. Opis vedenja, ki ga obravnavamo

Prvi korak je identifikacija, natančna opredelitev in opis neprimerne vedenja učenca. Vedenje mora biti opredeljeno konkretno in merljivo.

Informacije o neprimernem vedenju lahko pridobimo na različne načine:

- **posredno** preko že obstoječih poročil in zapisov o otrokovem funkcioniranju, preko učencevih izdelkov, preko intervjuja z učencem in podobno, ali
- **neposredno**, z opazovanjem v konkretnih in različnih situacijah in okoljih, kjer se osredotočimo na pogostost, intenzivnost in trajanje neprimerne vedenja. Pozorni smo tudi na okoliščine, v katerih se vedenje pojavi in na posledice, ki neprimernemu vedenju sledijo.

Glede na vedenje, lahko izberemo različne opazovalne strategije:

- narativno poročanje (ang. *narrative reporting*), sprotne beleženje (ang. *continuous recording*),
- analizo zaporedja (ang. *sequence analysis*),
- beleženje dogodkov (ang. *event recording*), beleženje trajanja, pogostosti in intenzivnosti.

Učenčevo vedenje je potrebno opazovati v različnih okoljih, da lahko ugotovimo, v katerih pogojih se vedenje pojavlja oz. ne pojavlja. Priporočljivo je vedenje opazovati vsaj 2 do 5 dni.

2. Identificiranje dejavnikov, ki vplivajo na vedenje

Funkcionalna ocena vedenja nadgrajuje standardno opazovanje vedenja, saj zbrane podatke opazovanja uporabi za prepoznavanje dejavnikov, ki vplivajo na vedenje učenca. Rezultati standardnega direktnega opazovanja pomagajo opisati vedenje, redko pa pojasnijo, kaj ga povzroča. Da bi prišli do hipotez o možnih vzrokih, je potrebno pridobiti informacije iz različnih virov. Poleg neposrednega opazovanja so najboljši viri ljudje, ki učenca najbolj poznajo: učenec sam, učencev učitelj in drugi, ki delajo z učencem v učnem okolju. Najpogosteje se za zbiranje podatkov uporabijo intervjuji, v nekaterih primerih lahko tudi vprašalniki.

Vedenje je potrebno opredeliti glede na tri dejavnike:

- **okoliščine**, v katerih situacijah se vedenje pojavlja,
- kakšne so predhodne okoliščine – **možni sprožilni dejavniki** (ang. *antecedents*) in
- **posledice** (ang. *consequences*).

Primerno je, da se pri analiziranju okoliščin osredotočimo na bližnje, neposredne možne vzroke, dejavnike v bližnjem okolju (šolskem okolju – dnevni urnik, število ljudi v situaciji, vrsta interakcij), na možne vzroke, dejavnike, ki izvirajo iz širšega okolja (npr. konflikt, ki se zgodi v domačem okolju) in dejavnike, ki izvirajo iz posameznika (jemanje zdravil, čustva, stališča).

Sprožilni dejavniki ali antecedenti so dogodki, ki se pojavljajo neposredno pred vedenjem in lahko napovedujejo pojavljanje vedenja. Lahko se nanašajo na del dneva, fizično okolje, ljudi in aktivnosti, v katere je učenec vključen.

Posledice ali rezultati predstavljajo vse, kar neposredno sledi vedenju in lahko neprimerno vedenje tudi vzdržujejo ali celo spodbujajo (zanimajo nas npr., kaj učenec z neprimernim vedenjem pridobi, čemu se izogne;

npr. izogibanje delu, pridobivanje pozornosti učitelja in vrstnikov, priložnost za izkazovanje moči nad drugimi...).

Pri razmišljanju o sprožilnih dejavnikih in posledicah razmislimo tudi o tistih, ki se povezujejo s primernejšo obliko vedenja (npr. kaj sproži pozitivno vedenje, kaj ga pomaga vzdrževati).

Kadar ugotovimo, da je možen vzrok za neprimerno vedenje določena naloga, Quinn in sod. (1998) poudarjajo, da je potrebno upoštevati tudi učenčevo zmožnost izvajanja naloge, ki naj bi sprožala problematično vedenje. Razmisliti moramo o dveh možnostih: ali učenec ni zmožen izvesti določene naloge, ker nima ustreznih veščin (pomanjkljive veščine) ali morda, učenec ima potrebne veščine, vendar jih zaradi različnih razlogov ne more uporabiti (pomanjkljivo izvajanje).

Quinn in sodelavci ponujajo naslednja vprašanja, ki naj bi vodila ocenjevalni tim pri razmisleku o teh dejavnikih:

- Ali je izzivalno vedenje povezano s pomanjkljivimi znanji in veščinami za izvedbo naloge?
 - Ali učenec razume pričakovanja v zvezi v vedenjem v izbrani situaciji?
 - Ali se zaveda, da je vedenje manj primerno ali je to vedenje postalo preprosto »navada«?
 - Ali lahko vedenje kontrolira ali potrebuje podporo?
 - Ali poseduje spretnosti, veščine za uporabo pričakovanega, novega vedenja?
- Ali ima znanje in veščine, pa zaradi določenih razlogov nima želje, da bi modificiral svoje vedenje?
 - Je možno, da je učenec negotov glede ustreznosti oz. primernosti vedenja (npr. pri športnem navijanju je primerno glasno ploskati in navijati, medtem, ko to ni vedno primerno pri igri v razredu)?
 - Ali učenec vidi vrednost in smiselnost uporabe ustreznega vedenja?
 - Ali je vedenjska težava povezana z določenimi socialnimi ali okoljskimi pogoji?
 - Se želi učenec izogniti nezanimivi ali zahtevni nalogi?
 - Katera trenutna pravila, rutine ali pričakovanja se učencu trenutno zdijo nepomembna?

3. Oblikovanje hipotez, ki razlagajo vedenje

Vzroki za določeno neprimerno vedenje so lahko mnogoteri. Zato je dobro, če vzroke nastanka določenega neprimernega vedenja (posebno v primerih, ko gre za primere izrazitega, vztrajnega neprimernega vedenja) analizira več strokovnjakov, npr. učitelj, specialni pedagog, psiholog, pedagog (Mitchell, 2007).

Cilj funkcionalne ocene je zbrati ustrezne informacije, ki nam pomagajo pri oblikovanju hipotez, ki pojasnjujejo otrokovo vedenje. Hipoteze morajo upoštevati samo vedenje, okoliščine, sprožilne dejavnike in posledice, ki vplivajo na vedenje. Del tega procesa je ugotavljanje namena oz. **funkcije vedenja**.

Običajno se manj primerno vedenje pri otrocih pojavlja zaradi enega od dveh razlogov:

- (a) da otrok nekaj dobi (npr. pozornost odraslega ali vrstnikov, dostop do želenega) ali
- (b) da se čemu izogne (npr. težkim nalogam, nadzoru odraslega ali vrstnikov) (Lewis in Sugai, 1999 str. 13)

Neel in Cessna (1993) navajata še nekatere druge možne funkcije vedenja poleg omenjenih: izražanje moči oz. kontrole, sprejetost oz. potrjevanje, izražanje sebe, zadovoljitev potreb ter doseganje pravice oz. maščevanje.

O'Neill in sod. (1997) predlagajo, da tim, ki izvaja funkcionalno oceno vedenja oblikuje sklepno trditev ali **hipotezo**, ki opisuje vedenje in dejavnike, ki vplivajo na pojavljanje vedenja. Primer:

Ko ima Andreja težave pri matematičnih nalogah ali z branjem, skloni glavo in ne odgovarja na verbalne spodbude ali vprašanja ter zapre knjigo ali zvezek, da bi se izognila nalogi. Verjetnost pojavljanja takšnega vedenja se poveča, če je učiteljica Andrejo ta dan predhodno že grajala. (O'Neill in sod., str. 17)

V opisanem primeru je neprimerno vedenje, da Andreja skloni glavo, ne želi komunicirati in zapre knjigo oz. zvezek. Okoliščine (ang. *setting events*) predstavlja grajanje učiteljice tekom dneva. Neposredno predhodno okoliščino oz. sprožilec (ang. *antecedent*) vedenja predstavlja težka matematična ali bralna naloga. Posledica (ang. *consequence*) pa je, da deklici ni potrebno dokončati naloge. Funkcija, namen Andrejinega neželenega vedenja je torej izogibanje. Iz pridobljenih informacij lahko sklepamo, da gre pri Andreji za deficit veščine in ne za deficit izvajanja.

4. Načrtovanje programa

Hipoteze o vzrokih za učenčevo manj primerno vedenje lahko preverjamo s pomočjo direktnega opazovanja in/ali s sistematičnim spreminjanjem/manipuliranjem okoliščin, sprožilcev in posledic. Ko smo ugotovili možne vzroke za manj primerno vedenje učenca, ki smo jih izrazili v hipotezah, nadaljujemo z načrtovanjem in razvojem načrta pomoči, ki naj bi vodil k zmanjševanju neprimernih oblik vedenja in povečanju primerov primernega, pozitivnega vedenja.

Načrt programa podpore in pomoči naj bi vključeval:

- opis neprimernega, problematičnega vedenja in opis nadomestnega primernega, ciljnega vedenja;
- izbor strategij, ki se povezujejo z vedenjem in komunikacijo (npr. razvoj prosocialnih spretnosti, trening socialnih veščin; kognitivna vedenjska terapija; vedenjski pristopi, ki vključujejo kontrolo vzrokov in posledic vedenja, širša šolska podpora pozitivnega vedenja)
- načrt naj bi vseboval tudi informacije o tem kdo, kako, kdaj, kje bo intervencija izvajana (operativni načrt izvajanja) ter
- kako bomo spremljali in vrednotili napredek učenca (spremembe v vedenju). (prirejeno po Mitchell, 2007).

Primeri shem za zbiranje informacij, beleženje in načrtovanje programa podpore in pomoči za odpravljanje manj primernega vedenja so podani v prilogi.

Po oblikovanju načrta sledi njegova izvedba in redno spremljanje izvajanja ter napredovanja učenca. Zelo pomembno je redno spremljati in kritično vrednotiti spremembe ter po potrebi sproti spreminjati in prilagajati načrt.

Tveganja in pomisleki ob uporabi FBA

Predstavljena strategija zahteva veliko časa za primerno načrtovanje in izvajanje, če jo želimo izvesti natančno in v celoti.

Zanesljivost in veljavnost FBA kot ocenjevalne tehnike do sedaj še ni bila dovolj raziskana. Empirični podatki o zanesljivosti ugotovljene funkcije vedenja, preučevanja pogojev, pod katerimi je funkcija vedenja skozi čas stalna oz. se spreminja, veljavnosti generalizacije in odločitev ter socialne veljavnosti FBA so danes še pomanjkljivi.

Zaključek

Uporaba funkcionalne ocene vedenja je učinkovita pri delu s širšo skupino učencev s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami, tudi pri delu z učenci z učnimi težavami, pri katerih je prisotno vedenje, ki je socialno manj sprejemljivo in učinkovito.

Posamezni elementi in strategija celostnega pristopa ter usmerjenost k reševanju problema in direktnemu načrtovanju pomoči so zelo koristni elementi in nujno potrebni v vsakodnevni praksi, kjer se učitelji vsakodnevno srečujejo z oblikami vedenja, ki ga pogosto označujejo kot »moteče«.

Funkcionalno ocenjevanje vedenja kot sredstvo za sistematično analizo in bolj direktno načrtovanje vedenjske podpore in pomoči je uporabno na različnih stopnjah kontinuuma (kontinuum) dela in pomoči učencem z učnimi težavami.

Vključevanje različnih članov strokovnega tima je odvisno od samega primera neprimerne vedenja, njegove pogostosti in izraženosti. Manj intenzivne oblike manj primerne vedenja lahko po tem postopku učitelj rešuje tudi sam, ko s spremljanjem in kontrolo vzrokov in posledic določenega vedenja pripomore k usvajanju ustreznih oblik in opuščanju neustreznih oblik vedenja. Pri bolj izraženih, kompleksnih in dolgotrajnih oblikah manj primerne vedenja pa je potrebno FBA izvajati timsko, učitelj in šolska svetovalna služba, ki v pridobivanje informacij ter načrtovanje vključujejo tudi otroka in starše.

PRILOGE

- **Primer sheme za beleženje in načrtovanje programa podpore in pomoči za odpravljanje manj primerne vedenja**

Učenec	Datum rojstva	Razred
Učitelj	Šola	
Koordinator načrta:		Telefon
IP: Da Ne		Začetek načrta
Tim se bo sestel vsakih _____ dni za spremljanje programa		
Opis neprimerne vedenja, vedenj:		
<div style="background-color: #cccccc; height: 40px;"></div>		
Opis funkcije vedenja (preverljivo pojasnilo): Opis želenega nadomestnega vedenja, vedenj, ki bo služilo podobni funkciji kot trenutno neprimerno vedenje:		
<div style="background-color: #cccccc; height: 40px;"></div>		
Vedenjski cilji, ki izražajo nadomestno vedenje, vedenja: Naštejte/ opišite sistem zbiranja podatkov za nadziranje spremljanje nadomestnega vedenja in želene kriterije:		
<div style="background-color: #cccccc; height: 40px;"></div>		
Opredelite strategije, s katerimi naj bi spodbudili, otroka naučili nadomestnega vedenja: Kratko opišite sprožilne strategije, ki bodo spremljale zgoraj omenjene strategije poučevanja (npr. spodbude – verbalne, neverbalne, učne prilagoditve, spremembe urnika...):		
<div style="background-color: #cccccc; height: 40px;"></div>		
Opredelite strategije reagiranja ob neprimernem vedenju in nadomestnem vedenju (npr. diferencirana podkrepitev, verbalna pohvala, izjave ob popravi napak):		
<div style="background-color: #cccccc; height: 40px;"></div>		
Kratko opišite strategije za spodbujanje generalizacije nadomestnega vedenja :		
<div style="background-color: #cccccc; height: 40px;"></div>		
Člani tima in njihova odgovornost za implementacijo		
Član:		Odgovornost
_____		_____
_____		_____
_____		_____

Povzeto po Effective Behavior. Support: A Systems Approach to Proactive Schoolwide Management, str. 15. Lewis, T.J., Sugai, G. (1999)

- **Primeri obrazcev za zbiranje podatkov o vedenju in okoliščinah, ki morebiti vplivajo na pojavljanje vedenja ter načrtovanju pomoči in podpore**

1. OPIS VEDENJA

Ime učenca: _____ Datum: _____

Vir informacij: opazovanje, intervju z učencem, intervju s starši, intervju z strokovnim delavcem _____ .

OPIS VEDENJA :

OKOLJE V KATEREM SE VEDENJE POJAVLJA:

POGOSTOST:

INTENZIVNOST (vidne posledice vedenja na učencu, sovrstnikih, učnem okolju):

TRAJANJE:

OPIS DOSEDANJE OBRAVNAVE:

UČNE TEŽAVE:

2. OKOLIŠČINE, KI VPLIVAJO NA POJAVLJANJE VEDENJA

Ime učenca: _____ Datum: _____

ČUSTVENI DEJAVNIKI (prepoznani čustveni elementi, nervoznost, depresija, jeza, nizka samopodoba, ki vplivajo na organiziranost, potek in usmerjanje vedenja):

MISELNE SHEME (prepoznane neprimerne misli, manj primerna prepričanja o sebi, samoobsodbe, ironičnost glede izida, prihodnosti ... , ki vplivajo vedenje):

NEHOTNE PODKREPITVE V OKOLJU (prepoznane možne spodbude in podkrepitve iz okolja):

POSNEMANJE (prepoznana stopnja posnema vedenja drugega/ih, čigavo vedenje učenec posnema, katere vzorce in zakaj):

DRUŽINSKI VPLIVI (prepoznani vplivi, težave v družini, ki lahko vplivajo na pojavljajoče se vedenje):

PSIHOLOŠKI/OSEBNOSTNI DEJAVNIKI (prepoznane psihološke in/ali osebnostne značilnosti, razvojne zmožnosti, temperament, ki vplivajo na vedenjske težave):

UČNI NAČRT/POUČEVANJE (kako poučevanje, zahteve in učno okolje vplivajo na vedenje učenca):

SPOROČANJE (kaj učenec želi sporočiti z svojim vedenjem):

3. OPERATIVNI NAČRT UKREPANJA (POMOČI, PODPORE)

Ime učenca: _____ Datum: _____

»Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja; prednostne usmeritve Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja.«

Zap. št. vedenja	Pričakovani izid(-i) cilij(-i)	Kaj? Kdaj? Kako? Strategije podpore in pomoči	Kdo?	Evalvacija ukrepanja/doseženega cilja

(povzeto: <http://cecp.air.org>)

Uporabljeni viri:

- Artesani, A.J. (2001). *Understanding The Purpose Of Challenging Behavior.: A Guide To Conducting Functional Assessments*. Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.
- Lewia, T.J., Sugai, G. (1999). Effective Behavior. Support: A Systems Approach to Proactive Schoolwide Management. *Focus on Exceptional Children*, 31(6), 1-24. Pridobljeno 20.12.2009 Iz http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3813/is_199902/ai_n8844924/
- O'Neill, R.E., Horner, R.H., Albin, R.W., Sprague, J.R., Storey, K., Newton, J.S. (1997). *Functional Assessment And Program Development For Problem Behavior. (2nd Ed.)*. Pacific Grove, Ca: Brooks/Cole.
- Mitchell, D. R. (2007). *What Really Works In Special And Inclusive Education : Using Evidence-Based Teaching Strategies*. London : Routledge.
- Neel, R., Cessna, K.K. (1993). Behavior. AI Intent: Instructional Content for Students With Behavior. Disorders. V K. Cessna (Ur.), *Instructional Differentiated Programming: A Needs-Based Approach for Students with Behavior. Disorders*. Denver. CO: Colorado Department Of Education, Str. 31 – 39. Pridobljeno 20.12.2009 Iz http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/15/39/c0.pdf
- Quinn, M:M., Gable, R.A., Rutherford, R.B., Nelson, C.M., Howell, K. (1998). *Addressing Student Problem Behavior. An IEP Team's Introduction to Functional Behavior.AI Assessment and Behavior. Intervention Plans (2nd Ed.)*. Washington, DC: Center For Effective Collaboration And Practice. Pridobljeno 4.9.2009 Iz http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/15/27/0f.pdf
- Reichle, J., & Wacker, D. P. (ur.). (1993). *Communicative Alternatives To Challenging Behavior.: Integrating Functional Assessment And Intervention Strategies (Vol. 3)*. Baltimore: Brookes.
- Taylor, R.L. (2009). *Assessment of Exceptional Students. Educational and Psychological Procedures (8th Ed.)*. Upper Saddle River, New Jersey Columbus, Ohio: Pearson International Edition.
- Ziglar, E., Taussig, C., Black, K. (1992). Early Childhood Intervention: A Promising Preventative for Juvenile Delinquency. *American Psychologist*, 47, 997-1006. Pridobljeno Dne 20.9.2009 Z <http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=buy.optionToBuy&id=1992-45307-001&CFID=5357868&CFTOKEN=27480844>